

Dr. Robi Kroflič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko

Z NASILJEM PROTI NASILJU?

Fighting Violence with Violence?

Prvo polovico leta 2023 sta zaznamovala dva primera brutalnega nasilja med mladostniki pri nas in v bližnji okolici, ki sta zamajala naše predstave o nenevarnem (»benignem«) vrstniškem nadlegovanju (bullyingu) – brutalen pretep deklet na strehi nakupovalnega središča v Celju, ki ga je s pasivnim opazovanjem in snemanjem na mobilnih telefonih spremljala množica vrstnikov; in streljanje v Beograjski osnovni šoli, podobno ekscesom, ki jih občasno spremljamo v ZDA od devetdesetih let naprej po znamenitem strelskem pohodu v Colombini. Kar je šokiralo splošno in strokovno javnost, je bila brutalna oblika nasilja, pa tudi brezčutnost pasivne množice, ki v celjskem primeru ni poskusila zaustaviti nasilja, ampak ga je s snemanjem in deljenjem posnetkov celo okrepila.

Številne odzive strokovne javnosti, ki so jih zabeležili mediji, lahko povzamemo s tremi ključnimi stališči:

- v šolo je treba vrniti bolj strogo vzgojo;
- velik del krivde nosijo preveč zaščitniški/permisivni starši;
- digitalna kultura nam je ugrabila mlado generacijo.

Pozive k bolj strogi vzgoji najbolje ilustrira razprava na aktivu celjskih ravnateljcev: »Šola razen papirnatih vzgojnih ukrepov nima nobenega drugega ukrepa, ki bi bil učinkovit in bi imel za otroke ali starše konkretne posledice.« »Zakonodaja naj omogoči, da bi lahko moteče in nasilne učence takoj odstranili iz šolskega okolja – začasna namestitve v vzgojni zavod ali pa jih imajo doma pod nadzorom starši, ki morajo koristiti dopust.« Dodali so še, da je treba povečati »odgovornost staršev, ki bi morali biti za kršitve svojih otrok materialno in kazensko odgovorni« (Kuralt, 2023). Krivdo staršev najbolje opisuje izjava Marka Juhanta, da so »otroci razvajeni

staršev razvajeni na kvadrat« (Kuralt, 2023a), in zapis novinarka Špele Kuralt: »Medtem ko smo upravičeno postali bolj občutljivi in pozorni, kaj se dogaja v šolah, so vaje prevzeli starši, ki ne obvladajo svojih otrok. Iz strahu pred njimi, ki grozijo z odvetniki in mediji, šole velikokrat pokleknejo.« (Kuralt, 2023b) Ugotovitve o škodljivem vplivu digitalnih družabnih omrežij pa najbolje ponazarja izjava ravnateljice osnovne šole v Celju: »TikTok in druga družbena omrežja so nam ugrabila mlado generacijo.« (Kuralt, 2023c)

ZDA so se po prvem razvpitem množičnem strelskem pohodu v Colombini odzvale z uvajanjem politike ničelne tolerance do nasilja, očitno pa so se v naši strokovni javnosti ob omenjenih dogodkih nasilja prebudili podobni resentimenti. A o učinkih četrtoletne zgodovine uvajanja te politike v ameriške šole, kasneje pa tudi v mnoge države po Zahodni Evropi (Wacquant, 2008), danes vemo preveč, da bi lahko tolerirali lahkotno zagovarjanje »trde roke« ali bolj neposredno rečeno »nasilja«, s katerim naj bi uspešno preprečevali vrstniško nasilje. Številne empirične študije so pokazale njeno neučinkovitost pri zmanjševanju nasilja v ameriških šolah (Kroflič, 2008 in 2019). Za humanističnim geslom, da »ne smemo tolerirati nobenega nasilja«, se skrivata retributivistična ideja, da le dosledno kaznovanje prekrškov krepi odgovornost otrok in mladostnikov, ter utilitaristična ideja, da je upravičeno zelo strogo odzivanje na prve prekrške, če s tem preprečimo hujše »zločine« (tako imenovana »teorija razbitih oken«). Konkretna napake, na katere poleg neučinkovitosti politike ničelne tolerance do nasilja kažejo omenjene študije, pa so: pristranskost (najpogosteje so v šolah kaznovani pripadniki manjšinskih skupin in osebe s posebnimi potrebami), ne-

inkluzivnost (saj cilja k izključevanju nasilnežev iz »zdravih sredin«) in individualistični pristop k obravnavi nasilja (saj v obravnavo ne vzame po navadi zapletene strukture vseh, ki so vključeni v medvrstniško nasilje – poleg nasilnežev tudi žrtev in številnih opazovalcev) (prav tam). Zato ni naključje, da kljub temu da v ZDA na zvezni ravni niso preklicali ukrepov politike ničelne tolerance do nasilja, v zadnjih letih opazamo premike v šolskih politikah ukvarjanja z nasiljem v smeri restorativnih ukrepov (Battje in Kaplan, 2023).

Preseganje individualističnega pristopa k obravnavi nasilja, ko nas namesto zgolj obravnave »gnilega jabolka«, tj. neposrednega akterja nasilja, zanima širši kontekst nasilnih dogodkov (tj. širši socialni in družbeni kontekst, v katerem prihaja do vrstniškega nasilja, vloge žrtev in neposrednih »opazovalcev«, pa tudi ideologij in odločevalcev, ki so ključni za strukturiranje konkretnega socialnega okolja), je značilnost tako obsežne socialno-psihološke študije *Luciferjev efekt* Philipa Zimbarda (2007) kakor tudi restorativnih pristopov in ukrepov za preprečevanje nasilja (Kroflič, 2019).

Zimbardo (2007) za razumevanje vzrokov nasilja izpostavi pomen obravnave treh povezanih dejavnikov: dispozicijskega (»slabo jabolko«), situacijskega (»sod smodnika«, *bad barrel*) in sistemske strukture moči (ustvarjalci soda smodnika, *barrel-makers*), ob tem pa izpostavi, da zaščitniki sistema po navadi radi pripišejo vso krivdo dispozicijskim lastnostim prestopnikov. Takšne drže ne zaznavamo samo v penoloških institucijah (v zaporih in prevzgojnih zavodih), ampak tudi v šolah (Morrison, 2014). Za Zimbardov pristop velja, da nasilnih dogodkov ni mogoče pojasniti samo z analizo dispozicijskih lastnosti storilca nasilnega dejanja: »Dispozicijski

pogled zanemarja sod, v katerem se nahaja, in potencialno koruptivni vpliv situacije na tiste, ki so v njej. Sistemsko analizo usmerjamo na izdelovalce sodov, na tiste, ki imajo moč oblikovati sod.« (Morrison, 2014, str. 10) Zimbardo je prepričan, da čeprav »nismo sužnji moči situacijskih sil«, moramo sprejeti dejstvo, da »slabi sistemi« ustvarjajo »slabe situacije«, ustvarjajo »slabe posameznike«, ustvarjajo »slabe vedenjske vzorce«, celo pri dobrih ljudeh, zato »se moramo naučiti metod upiranja in nasprotovanja« (Zimbardo, 2007, str. 445–446). Nasilni dogodki so torej vedno večfaktorski pojav, zato moramo tudi rešitve nasilnih konfliktov iskati na način, da nasilje obravnavamo v kontekstu delovanja ožje socialne in širše družbene situacije. Že iz medijskih zapisov ob dveh dogodkih, iz katerih izhajamo, je bilo razbrati, da strokovna javnost išče pojasnila za vznik vrstniškega nasilja v psiholoških značilnostih storilcev, pa tudi v vlogi staršev, družabnih omrežij in šolske kulture ter formalne ureditve. Enako velja tudi za iskanje pedagoških rešitev, ki omogočijo uspešno reševanje podobnih konfliktov.

VZGOJNOTEORETSKI IN KONKRETNI VZGOJNO-DISCIPLINSKI UKREPI ZA PREPREČEVANJE VRSTNIŠKEGA NASILJA

Za premik v politikah vzgojne obravnave čustvenih in vedenjskih težav je potrebna sprememba načina videnja otroka kakor tudi paradigmatnega pogleda na vzgojo. Če v okoljih, kjer prevladuje represivna politika ničelne tolerance, na mlade gledamo kot na »gnila jabolka« in jih opisujemo kot »psihološko vznemirjene«, »potencialno brezobzirne morilce«, »skupinske posiljevalce«, »šolske strelce« in »desenzibilizirane domače teroriste« (Giroux, 2009, str. 91), katerih divje narave nismo dovolj zgodaj ukrotili s strogo disciplino, se v strokovni literaturi uveljavlja podoba bogatega otroka (Dahlberg, Moss in Pence, 2007), ki se povezuje z odkritji otrokovih visokih zmognosti tako na ožjem kognitivnem kot širšem področju prosocialne občutljivosti (Kroflič, 2020). Takšno videnje otroka pa vodi k premiku paradigmatnih pogledov na vzgojo od represivne in permisivno/protektivne k avto-

poetski pedagogiki (Medveš, 2020). Podoba otroka kot zmožnega, prosocialno usmerjenega bitja je podlaga tudi ideji celovitega induktivnega vzgojnega pristopa pri spopadanju s čustvenimi in vedenjskimi težavami, da:

- se potreba po človečnosti in sočutju pojavi, ko vstopamo v osebne odnose in se povezujemo v skupnost; tu se otrok najprej uči spoštljivih odnosov (upoštevanja potreb in perspektive drugih oseb, s katerimi stopa v odnose in skupne dejavnosti), kasneje pa tudi pomena spoštovanja dogovorjenih moralnih norm in načel (Kroflič, 2007);
- razumevanje pravičnosti in dostojanstva vseh ljudi organsko raste iz pozitivnih izkušenj človečnih, pa tudi iz negativnih izkušenj razdiralnih odnosnih aktivnosti (prav tam);
- kognitivna izkrivljanja, s katerimi nasilneži opravičujejo svoje vedenje, večinoma koreninijo v pomanjkanju empatije in sočutja, presežemo pa jih s simetrično komunikacijo, v kateri se posameznik sooči s pomeni, ki jih dejanjem pripisujejo druge osebe v komunikaciji (Gibbs, 2011);
- najboljši način za doseganje spoštovanja šolskih pravil je udeležnost otrok/mladostnikov pri postavljanju pravil (Kroflič idr., 2009).

Iz takega pojmovanja vzgoje izhajajo številne konkretne pedagoške alternative politiki ničelne tolerance. V nasprotju z neoliberalno logiko usmerjenosti vzgoje v dosežke ali prekrške posameznika se zavzemam za krepitev skupnostne povezanosti na ravni oddelka, vrtca/šole kot celote in vpetosti VIZ-a v lokalno skupnost, saj udeležnost v socialnem življenju krepi zmognosti posameznikov za spoštljive odnose. Med pedagoškimi pristopi, ki spodbujajo prosocialno vedenje (pozornost do oseb v stiski, sočutno naravnost in krepitev socialnih spretnosti), je treba izpostaviti pomen različnih doživljajskih projektov, vzgoje z umetnostjo, organiziranje medsebojne pomoči (prostovoljstvo) itn., za reševanje medosebnih konfliktov pa restorativne vzgojne ukrepe (mediacija, »mirovne konference« – pogovori v skupnosti o konfliktih in načinih njihovega reševanja),

ki pozornost preusmerijo zgolj od storilca na doživljanje žrtve in vlogo vrstniškega okolja, ki mora aktivno podpirati prizadevanje za nenasilno reševanje konfliktov. Vse te strategije preventivnih in kurativnih vzgojnih dejavnosti morajo biti končno povezane v vzgojnem konceptu/načrtu VIZ-a, ki ga sooblikujejo vsi, ki se jih dotika bivanje otrok/mladostnikov v VIZ-u (pedagoški delavci, straži in otroci/mladostniki). Vzgojni načrt mora torej postati dogovor o skupnih prizadevanjih otrok, staršev in pedagoških delavcev za delovanje v dobrobit skupnosti in vsakega posameznika.

Da ima takšna naravnost vzgoje za preprečevanje nasilja pozitivne vzgojne učinke, pričajo številni dokumentirani primeri. Naj omenim le nekatere. Uvajanje vrstniške mediacije kot temeljnega načina reševanja medosebnih konfliktov v šolah v Veliki Britaniji je pokazalo, da se tako izboljšuje celotna klima odnosov (Cremin 2011). Osnovna šola Orchard Garden iz Massachusettsa, ZDA, se je uspešno spopadla z nasiljem, vandalizmom in šolskim absentizmom s tem, da so namesto varnostnikov in tehničnih pripomočkov za varovanje šole zaposlili mentorje umetniških dejavnosti. V nekaj letih je bila šola prepoznana kot najhitreje napredujoča šola po akademskih dosežkih, uspešno pa so tudi odpravili nasilje in absentizem (Kroflič, 2019). Zanimiv je tudi skupnostni islandski projekt Self-discovery, ki je uspešno zmanjšal zlorabo alkohola in drog med mladostniki. Osnovna ideja projekta je bila, da zlorabo drog nadomestijo z vzbujanjem naravnih odzivov zadovoljstva s pomočjo brezplačno ponujenih umetniških in športno-rekreativnih dejavnosti za mladostnike, rešitve pa so zasnovali v dogovarjanju s starši in mladostniki (Young, 2017).

Na konferenci *Kakšno šolo v prelo-mnih časih?*, ki je potekala 12. 10. 2023 na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, smo med predlogi za spremembe v delovanju šolskega sistema zapisali:

- Vir težav je tudi prepričanje, da se odnosi in kultura šole, psihosocialna kakovost okolja in kakovost dela lahko učinkovito urejajo s formalnimi centralističnimi pravili. Potrebno je vrniti zaupanje v etiko in strokovno avtonomijo učiteljev in šole, da vsa ta vprašanja rešujejo

šole v tripartitnem dogovarjanju učencev/dijakov, učiteljev in staršev, v simetrični komunikaciji, vzajemno in s sodelovanjem.

- Vzgoja v šoli je neuspešna, če ti-stemu, ki vzgaja, ponuja kot oporo le sistem sankcij in kaznovanja.
- Represivno ukvarjanje s povzročitelji nasilja in drugih težjih kršitev šolskega reda moramo nadomestiti z vzgojnimi ukrepi, ki reševanje konfliktov vračajo v skupnost, preventivno zaščito pa graditi na krepitvi skupnostne povezanosti in na pedagoških pristopih, ki spodbujajo prosocialno vedenje, kot so pozornost do oseb v stiski,

sočutna naravnost in krepitev socialnih spretnosti.

- Posebno vzgojno vrednost vidimo v dejavnostih, ki sprožajo naravne odzive zadovoljstva, hkrati pa dokazano krepijo prosocialne zmožnosti in sočutje, kot so različni doživljajski projekti, vzgoja z umetnostjo, organizacija medsebojne pomoči in rekreativne športne aktivnosti. Doslej smo številne take projekte uspešno izvajali ob pomoči sredstev iz evropskih projektov, zdaj je čas, da se za sodelovanje učiteljev, umetnikov, kulturno-umetniških ustanov in otrok/mladostnikov zagotovijo sistemska finančna

sredstva, v kurikulumih pa predvidi čas za njihovo izvajanje.

V pripravi otrok in mladostnikov za življenje in delovanje v sodobnem svetu naj šola združuje krepitev individualne psihične odpornosti učencev in dijakov in njihovih zmogljivosti obvladovanja izzivov z razvijanjem empatije, solidarnosti, prosocialnega in socialne odgovornosti. Sinteza vzgoje za lastno duševno zdravje in duševno zdravje svojih bližnjih z vzgojo za solidarnost in za proaktivno državljansko vlogo uvaža v šolsko vzgojo vrednote individualne in skupnostne psihosocialne dobrobiti, socialne odgovornosti in človečnosti (Priporočila ..., 2023).

VIRI IN LITERATURA

Battjes, K., in Kaplan, L. Z. (2023). Zero Tolerance vs Restorative Justice in the United States. CEPS Journal. <https://cepsj.si/index.php/cepsj/article/view/1414/647>

Cremin, H. (2011). Kaj je vrstniška mediacija?. V R. Kroflič idr. (ur.), *Kazen v šoli? : Izbrani pristopi k sankcioniranju prestopkov in podpori prosocialnega ter moralnega ravnanja*, (str. 137–176). CPI.

Gibbs, J. (2009). Obravnavanje antisocialnega vedenja. V R. Kroflič idr. (ur.), *Kazen v šoli? : Izbrani pristopi k sankcioniranju prestopkov in podpori prosocialnega ter moralnega ravnanja*, (str. 67–104). CPI.

Giroux, H. (2009). *Youth in a Suspect Society*. Palgrave.

Kroflič, R. (2007). Vzgoja za odgovornost onkraj razsvetljenske paradigme: od razvoja odgovora-zmožnosti k spoštljivemu odnosu in razvoju etične zavesti. *Sodobna pedagogika. Vzgojni koncept šole na razpotjih sodobnosti* (posebna izdaja), 58 (124). str. 56–71.

Kroflič, R. idr. (ur.) (2009). Ali poklicne in strokovne šole potrebujejo vzgojni koncept? CPI.

Kroflič, R. (2019) Koncepti odzivanja na nasilje med ničelno toleranco in restorativnostjo. *Šolsko polje*, XXX (2019)/1-2, str. 9–27.

Kroflič, R. (2020). Raba metafor v pedagogiki. V R. Kroflič, T. Vidmar in K. Skubic - Ermenc (ur.). *Živa pedagoška misel Zdenka Medveša* (str. 177–194). Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Kuralt, Š. (29. 4. 2023). Starši niso kos otrokom, šola pa ne staršem. Delo.si. <https://www.delo.si/novice/slovenija/starsi-niso-kos-otrokom-sola-pa-ne-starsem/>

Kuralt, Š. (29. 4. 2023a). Otroci razvajenih staršev so razvajeni na kvadrat. Delo.si. <https://www.delo.si/novice/slovenija/otroci-razvajeni-na-kvadrat/>

Kuralt, Š. (29. 4. 2023b). Vrniti vzgojo v vzgojo in izobraževanje. Delo.si. <https://www.delo.si/mnenja/komentarji/vrniti-vzgojo-v-vzgojo-in-izobrazevanje/>

Kuralt, Š. (29. 4. 2023c). Kaznivega dejanja nasilništva osumljenih pet mladoletnikov. Delo.si. <https://www.delo.si/novice/slovenija/kaznivega-dejanja-nasilnistva-osumljenih-pet-mladoletnikov/>

www.delo.si/novice/slovenija/mladi-o-nasilju-socialna-omreza-so-nas-pripeljala-do-tega/

Medveš, Z. (2020). Voditi, pustiti rasti ali vzburiť samoorganizacijo. V R. Kroflič idr. (ur.). *Živa pedagoška misel Zdenka Medveša* (str. 11–58). Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Morrison, B. (2014) *Beyond the Bad Apple* (Analytical and Theoretical Perspectives on the Development of Restorative Approaches in Schools). V E. Selman, H. Cremin in G. McCluskey (ur.). *Restorative Approaches to Conflict in Schools: Interdisciplinary Perspectives on Whole School Approaches to Managing Relationships* (str. 123–131). Routledge.

Priporočila na podlagi posveta Kakšno šolo v prelo-mnih časih? (12.10. 2023). SAZU. <https://www.sazu.si/uploads/files/57ee1e0bc23371144545f64b/Posvet%20o%20%C5%A1olstvu%20-%20priporo%C4%8Dila%20in%20sinteza.pdf>

Wacquant, L. (2008) *Zapori revščine*. Založba/*cf.

Zimbardo, P. (2007) *The Lucifer Effect. Understanding How Good People Turn Evil*. Random House.